

МАКТАБ PSIXOLOGIK XIZMATINI SAMARALI TASHKIL ETISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK ASOSLARI

Abdurashidova Dildora Maxamadjonovna

Andijon viloyati Bo'ston tumani

maktabgacha va maktab ta'limi bo'limiga qarashli

19-umumiy o'rta ta'lim maktabi amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim tizimi muassasalarida psixologik xizmatni tashkil etishning mazmuni, maqsadi va ahamiyati haqida so'z yuritiladi. Unda psixologik xizmatning o'quvchi-yoshlar shaxsini har tomonlama rivojlantirish, ularning emotsional holatini barqarorlashtirish, o'qituvchilar hamda ota-onalar bilan samarali hamkorlikni yo'lga qo'yishdagi o'rni yoritiladi. Shuningdek, maqolada ta'lim muassasalarida psixolog faoliyatining tashkiliy-me'yoriy asoslari, amaliy yo'nalishlari hamda zamonaviy yondashuvlar orqali bu sohaning samaradorligini oshirish masalalari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: O'smir, jamiyat, o'qituvchi, psixologik xizmat, psixologiya.

Аннотация: В данной статье рассматриваются сущность, цели и значение организации психологической службы в образовательных учреждениях. Освещается роль психологической службы в всестороннем развитии личности учащихся, стабилизации их эмоционального состояния, а также в налаживании эффективного сотрудничества между учителями и родителями. Кроме того, в статье анализируются организационно-нормативные основы деятельности психолога в образовательных учреждениях, практические направления его работы и вопросы повышения эффективности данной сферы посредством современных подходов.

Ключевые слова: подросток, общество, учитель, психологическая служба, психология.

Annotation: This article discusses the essence, goals, and significance of organizing psychological services in educational institutions. It highlights the role of psychological services in the comprehensive development of students' personalities, the stabilization of their emotional state, and the establishment of effective cooperation between teachers and parents. In addition, the article analyzes the organizational and regulatory foundations of psychologists' activities in educational institutions, the practical directions of their work, and issues of improving the effectiveness of this field through modern approaches.

Keywords: adolescent, society, teacher, psychological service, psychology.

Jahon psixologiyasida psixologik xizmatni tashkil etish muammosini o'rganishga alohida tadqiqot yo'nalishi sifatida e'tibor qaratilmoqda. Psixologik tadqiqotlarda pedagog psixolog shaxsning har tomonlama rivojlanishi uchun qo'lidan kelgan barcha ishlarni ijtimoiy psixologik xizmatni va uning o'ziga xos xususiyatlari o'rganilgan. Mazkur yo'nalishda psixologik xizmatni tashkil etishning turli usullari va zamonaviy texnologiyalarini ifodalovchi psixologik mexanizmlarni qo'llash hamda joriy etish masalasining muhimligiga e'tibor qaratilmoqda. Ayni vaqtda psixologik xizmatni tashkil etish personallardagi muammolarni bartaraf etish kabi holatlar dolzarb muammolar sifatida qaralmoqda. Psixologik xizmatning muvaffaqiyatli tashkil etilishi uchun muhim nazariy-ilmiy ahamiyat kasb etuvchi ijtimoiy psixologik vazifalarni aniqlashga qaratilgan tadqiqotlar Andreeva G.M. Davletshin M.G.Zabrodin Yu.M.Karnegi D.Karimova V.M.Parigin B.D. Shoumarov G'.B.G'ozievlar tomonidan o'tkazilgan. Bugungi psixologiya fani taraqqiyoti an'analari bilan bog'liq insonning amaliy psixologiyasini, uning jamiyatdagi ijtimoiy faolligi va ijtimoiy tabiatidan ajratib bo'lmaydi. Shu nuqtai nazardan, inson omillarini va uning jamiyatdagi ijtimoiy jarayonlarini to'g'ri va samarali boshqarish jarayoni jamiyatga va jamiyat a'zolariga psixologik xizmat ko'rsatish muqarrarligini talab qiladi. Bu borada iqtisod, huquq, etika, etnografiya, tarix, sotsiologiya va shu kabi barcha fanlarning o'zaro mustahkam hamkorligi natijasida inson psixologiyasining amaliy muammolari hal etilishi lozim.

Psixologik xizmat metodologiyasi esa ko‘proq birinchi yo‘nalish- "psixologik ijtimoiy psixologiya" asoslari zahirida tarkib toptiriladi. Psixologik maxsus adabiyotlardan bizga ma’lum bo‘lishicha, ijtimoiy psixologik xizmat metodologiyasining umumiy yo‘nalishlari G‘arb ijtimoiy psixologiya namoyandalari tadqiqotlarini quyidagicha izoxlash mumkin: V.Vundtning 1900 yilda chop etilgan “Xalqlar psixologiyasi” nomli yirik (o‘n tomlik) epik asari ijtimoiy psixologiya yo‘nalishlarini yorqinlashtirishga xizmat qilib, inson ma’naviyati, madaniyati va mafkurasini o‘rganishning murakkab tomonlarini ochib berdi. Taniqli ingliz psixologi Vilyam Makdugallning 1908 yilda yozilgan “Ijtimoiy psixologiyaga kirish” asaridagi “ijtimoiy xulq-atvor instinktlari” nazariyasi freydizmga qarshi o‘laroq inson instinktlari va faoliyat uyg‘unligini ta’minlash muammosini yoritishga ilk bor asos bo‘lib xizmat qildi. B.M.Teplov, V.S.Merlin, V.D.Nebilitsin, E.A.Golubeva, B.R.Qodirov va ularning shogirdlari tomonidan olib borilgan empirik tadqiqotlar mazmuni ijtimoiy psixologiya va ijtimoiy psixologik xizmat uchun muhim bo‘lgan har bir shaxsning (individdning) tabiiy va tug‘ma sifatlarini, oliy nerv faoliyatining o‘ziga xos qobiliyat elementlarini va unga ta’sir etuvchi ta’lim-tarbiya, tashqi muhit va faoliyatning nechog‘lik tashkil etilish jarayonini mukammal o‘rganish va uni ijtimoiy maqsadlar asosida rivojlantirish yo‘llarini belgilash uchun katta imkoniyat yaratdi. Psixologik xizmat AQShda 1800 yillardan boshlab rivojlana boshladi. AQSh ning birinchi amaliyotchi psixologlari o‘z-o‘zini tarbiyalash muammosini o‘rgangan eksperimental psixologlar edilar. Amerika maktablarida aqliy taraqqiyot koeffitsientini aniqlash keng tarqalib, keyinchalik «Gaydens» xizmatining rivojlanishiga olib keldi. Fransuz maktab psixologiyasining otasi Alfred Bine bo‘lib, u bu sohada 1894 yildan boshlab ish boshlagan. 1905 yilda Fransiya ta’lim vazirligi Binega umumiy dastur bo‘yicha o‘qiy olmaydigan bolalarni tekshirish muammosi bilan murojaat qiladi va shu tariqa aqliy taraqqiyotda orqada qolgan bolalarni ajratadigan Bine-Simon testi yaratildi. 1990 yilda Fransiya maktab psixologik xizmati tashkil etiladi. 1970 yilda Fransiya psixologik-pedagogik yordam guruhlari psixologik xizmatning asosiy turini tashkil etadi. Bunday guruhlar maktab psixologiyasi bo‘yicha [bir mutaxassis](#), ta’lim

psixologiyasi bo'yicha bir mutaxassis, psixomotor rivojlanish bo'yicha bir mutaxassisni o'z ichiga oladi. Bunday brigada 800-1000 o'quvchiga xizmat qiladi, [bir maktabda joylashib](#), bir necha maktabga xizmat qilishi mumkin. 1985 yilda Fransiya pedagogik psixologlarining funksiyalari aniqlab berildi. Pedagogik psixolog shaxsning har tomonlama rivojlanishi uchun qo'lidan kelgan barcha ishlarni qilishi kerak, bunda u bu ishlarga o'qituvchilarni va ota-onalarni ham jalb etishi mumkin. Pedagogik psixolog o'z ishida lozim topsa, maktab va oila tarbiyasiga [qarshi chiqishi mumkin](#), deb maxsus ta'kidlangan. Ko'pchilik Sharqiy Yevropa mamlakatlarida maktab psixologik xizmati tuman yoki viloyat psixologik-pedagogik markazlari shaklida tashkil etilgan. Masalan, 1980 yilda Chexoslovakiyada tarbiya masalalari bo'yicha modda maktab to'g'risidagi qonunga kiritildi. Psixologik xizmatning asosiy mazmuni - sog'lom shaxsning o'sishini ta'minlash, shaxs rivojlanishidagi turli qiyinchiliklarni korreksiya qilish, kasb tanlash muammolaridir. Chexoslovakiyadagi psixolog maslahatchining asosiy funksiyasi psixodiagnostik faoliyatdan iboratdir. Sobiq sovet psixologiyasida bolalar tarbiyasi va ta'limida psixologiyadan foydalanish borasida urinishlar pedologiya doirasida vujudga keldi. Pedologiya rivojlanayotgan va o'sayotgan shaxsning barcha biologik va ijtimoiy xususiyatlarini qamrab oluvchi fandir. 1936 yilda pedologik qarashlarini to'xtatish haqida qaror qabul qilindi, shu bilan birga rus psixologlari amalga oshirayotgan bola psixologiyasidagi ijobiy izlanishlari ham to'xtab qoldi. Faqat 60 [yillarning oxiriga kelib](#), psixologlarning maktab ishida amaliy ishtirok etishi qayta tiklandi. Eston psixologlari «tarbiyasi qiyin» o'smirlar uchun maxsus maktablarda ish olib bordilar. 1984 yilda Moskvada SSSR FA psixologiya institutida «SSSR da psixologik xizmat muammolari bo'yicha I umumittifoq anjumani bo'lib o'tdi. Anjumanda maktabda psixologik xizmat seksiyasi ham ish olib bordi. Sobiq sovet Ittifoqida birinchi bo'lib Estoniyada 1975 yilda maktabda psixologik xizmat tashkil etildi (rahbari X.I.Liymets bo'lib, tarbiyasi qiyin o'smirlar uchun maxsus maktablarda ish olib bordilar). Rossiyada 1982 yilda maktablarda psixolog shtati ochildi. Rossiyada I.V.Dubrovina psixologik xizmatning rivojlanishiga ulkan ulush qo'shgan, u ushbu mavzuda doktorlik dissertatsiyasini

yoqlagan va bir qancha asarlar muallifidir. 1989 yilda O‘zbekistonda amaliyotchi psixologlarning yetishmasligi sababli Nizomiy nomli TDPUda amaliyotchi psixologlar tayyorlash fakulteti ochildi. O‘zbekistonda psixologik xizmatning rivojlanishida M.G. Davletshin, E.G‘. G‘oziyev, B.R. Qodirov, G‘.B. Shoumarov, V.M. Karimova, Sh.R. Baratov, E.N. Sattarov, F.S. Ismagilova, Z.T. Nishanova, N.S. Safoyev, F.I. Haydarov, S.X. Jalilova va boshqalar hissa qo‘shganlar. 1998 yilda Sh.R. Baratov “Ta’lim tizimida va ishlab chiqarishda psixologik xizmatni tashkil etishning psixologik xususiyatlari” mavzusida doktorlik dissertatsiyasini yoqlagan.

Psixologik xizmatni 3 nuqtai nazardan qarab chiqish mumkin:

- ✓ Ilmiy nuqtai nazar
- ✓ Tashviqot nuqtai nazar
- ✓ Amaliy nuqtai nazar

Faqat mana shu nuqtai nazarlarning birligigina psixologik xizmat predmetini tashkil etadi.

Ilmiy nuqtai nazar psixologik xizmatning metodologik muammolarini ishlab chiqishni nazarda tutadi. Bu yo‘nalish ijrochilarining asosiy funksiyasi maktab psixologik xizmatida ishning psixodiagnostik, psixokorreksion va rivojlantiruvchi metodlarini ishlab chiqish va nazariy asoslashga bag‘ishlangan ilmiy tadqiqotlarni o‘tkazishdan iborat.

Tashviqot nuqtai nazari xalq ta’limi xodimlarining psixologik bilimlardan foydalanishni nazarda tutadi. Bu yo‘nalishda asosiy harakatlantiruvchi shaxslar bo‘lib, pedagoglar, [metodistlar](#), didaktlar maydonga chiqadi. Xizmatning amaliy nuqtai nazarini maktab psixologlari amalga oshiradilar, ularning vazifasi u yoki bu aniq vazifani hal qilish uchun ota-onalar, o‘qituvchilar, [sinf jamoasi](#), bolalar bilan ish olib borishdan iborat.

Hozirgi bosqichda psixologik xizmat faoliyatining 2 yo‘nalishi: dolzarb va kelajak yo‘nalishlari mavjud. Dolzarb yo‘nalish o‘quvchilar ta’lim tarbiyasidagi qiyinchiliklar, ular xulq-atvoridagi, muloqotdagi va shaxsi shakllanishidagi buzilishlar

bilan bog‘liq muammolarni hal qilishga qaratilgan. Kelajak yo‘nalishi har bir bola individualligini rivojlantirishga, jamiyatda yaratuvchanlik hayotiga psixologik tayyorlikni shakllantirishga qaratilgan. Psixolog pedagogik jamoa faoliyatiga har bir o‘quvchi shaxsi garmonik rivojlanish imkoniyatlari haqida asosiy psixologik g‘oyani olib kiradi. Ikki yo‘nalish ham bir-biri bilan bog‘liqdir. Psixologik xizmatga jalb qilingan pedagoglar esa, bu mutaxassislikni olish uchun maxsus qayta tayyorgarlikdan o‘tishlari lozim. Mohiyatan, psixologik xizmat bir necha bosqichli jarayon sanalib, unda psixologik maslahat, psixodiagnostika va psixokorreksiya kabi sohalar usullaridan samarali foydalaniladi. **I.G.Kolesnikovaga ko‘ra, ta’lim muhitida psixologik konsultatsiya ishlarini olib borishda psixolog mutaxassis quyidagi ishlarni olib boradi:**

1. Bolalar, o‘qituvchilar, talabalar ta’lim va tarbiyasi bilan shug‘ullanuvchi barcha shaxslarga, jumladan ma’muriyat, direktor, rektor, mudir, o‘qituvchilar, murabbiylar, ota-onalar, ijtimoiy va jamoatchilik tashkilotlari, xodimlariga aniq, ilmiy asoslangan maslahatlar berish;

2. Ta’lim, taraqqiyot, tarbiya, kasb tanlash va turmush qurish, o‘zaro munosabat, muomala va muloqot sirlari, tengdoshlar va voyaga yetmaganlar munosabati, masalan, dunyoqarash, qobiliyat, iqtidor muammolari yuzasidan individual, guruhliy, jamoaviy tarzda maslahatlar uyushtirish;

3. Ma’muriyatga, bolalar, o‘quvchilar, talabalarga (yotoqxonada, klublarda, kutubxonalarda) qiziqtiruvchi masalalar bo‘yicha bolalar, o‘quvchilar, talabalarning psixik o‘sishi xususiyatlariga oid ma’lumot berishi, o‘g‘il va qizlarni asrab olish, onalik va otalikdan mahrum qilish, tashkilotlarni g‘amxo‘rlik va vasiylik to‘g‘risidagi qabul qilgan qarorga munosabati, shaxs taqdirini hal qilishda qatnashishi va maslahatli fikr berishi lozim;

4. Ota onalarga bolaning psixik rivojlanishi xususiyatlarini shaxs sifatida shakllanishi, o‘zaro munosabat maqomlari, bunda farzandlarning yoshi, jinsi, individual-tipologik xususiyatlari muammosi bo‘yicha ilmiy-amaliy maslahatlar beradi;

5. Yangi tipdagi maktablarga o'rta-maxsus va kasb-hunar kolleji o'quvchilari, akademik lisey talabalariga ularning imkoniyati, istiqboli to'g'risida ilmiy – amaliy xususiyatga molik konsultativ ishlar olib borish, yoshlarni saralash, tanlash, kasbga yaroqlilik darajasini aniqlash, tanlov komissiyasida maslahatchi sifatida ishtirok etish.

Amaliyotchi psixologning diagnostik - korreksion faoliyati murakkab, javobgarlikni talab qiladi. Bu jarayon birinchi bo'lib, tarbiyasi qiyin va normal bolalarni o'rganishga bag'ishlangan pedagogik tadqiqotlarda tadqiqotchi T.I.Chirkova o'zining "Psixologik xizmat nazariyasi va amaliyoti" nomli o'quv qo'llanmasida, muammoli shaxslar bilan ishlashda qo'llaniladigan psixoprofilaktikaning uch bosqichini ajratib ko'rsatadi:

Birinchi bosqich dastlabki profilaktika deb ataladi. Bu bosqichda psixolog sog' bolalar bilan ishlaydi yoki maktabdagi barcha o'quvchilarni qamrab oladi. Ko'pchilik mualliflarning ta'kidlashicha, maktab psixik sog'liq profilaktikasi uchun qulay hisoblanadi. Ular maktab psixologlarini dastlabki profilaktikani o'tkazadigan mutaxassislar deb tan oladilar.

Ikkinchi bosqich profilaktika muammolari mavjud bolalarga qaratiladi. Uning maqsadi – o'qishdagi va xulq - atvordagi qiyinchiliklarni iloji boricha erta aniqlab, ularni yo'qotishdan iboratdir. Ikkinchi bosqichda ota-onalar va o'qituvchilarga maslahatni ham o'z ichiga oladi bolaning o'qishi o'zgarishi uchun ta'lim uslubini o'zgartirish.

Uchinchi bosqich psixolog o'qishdagi va xulq - atvordagi yaqqol ko'rinib turadigan muammolari bor bolalarga o'z diqqatini qaratadi. Profilaktikaning dastlabki maqsadi - jiddiy psixologik qiyinchiliklarni va muammolarni yo'qotish va tuzatishdan iborat. Psixolog oldiga kelgan bola bilan alohida ishlaydi.

Maktab psixologining asosiy kuchi uchinchi bosqichga, ya'ni «tarbiyasi qiyin» bolalarga qaratiladi va o'quvchilarning asosiy qismi psixolog e'tiboridan chetda qolib ketadi. Hozirgi amerika psixologlari maktablardagi psixologik xizmatni psixik sog'liq xizmati sifatida faoliyat ko'rsatishning tarafdori bo'lib chiqmoqdalar.

Xulosa qilib aytganda, psixologik xizmatda so'nggi bosqich sanalgan psixoprofilaktik chora-tadbirlarning asosiy maqsadi har bir yosh bosqichida insonning shaxs sifatida to'laonli shakllanishi, uning aqliy, emotsional va ijtimoiy jihatdan barkamol rivojlanishini ta'minlash uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishdan iboratdir. Bunday chora-tadbirlar o'quvchi-yoshlarning individual xususiyatlarini chuqur o'rganish, ularning qiziqishlari, ehtiyojlari va motivatsion omillarini inobatga olish orqali sog'lom psixologik muhitni shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, psixoprofilaktika inson psixikasidagi muammolarni erta aniqlash, ularning oldini olish va psixologik barqarorlikni mustahkamlashda muhim o'rin tutadi. Demak, psixologik xizmat faoliyatining ushbu bosqichi ta'lim muassasalarida sog'lom, faol va ijtimoiy mas'uliyatli shaxsni tarbiyalashning eng muhim omillaridan biri sifatida qaraladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Barotov Sh.R. Ta'limda psixologik xizmat. O'quv qo'llanma .Buxoro 2007 y.
2. Karimova V. Ijtimoiy psixologiya va ijtimoiy amaliyot. Toshkent. 1999y
3. Tadjieva S.X. Sabirova D.G'. "Tanglik vaziyatida qolgan bolaga psixologik yordam ko'rsatish". Toshkent.: RBIMM, 2011 y. 142 b
4. Dong, M; Anda, R.F.; Felitti, V.J .; Dube, S.R .; Uilyamson, D.F .; Tompson, T.J .; Loo, CM; Giles, W.H. (2004 yil yanvar). ["Bolalikni suiiste'mol qilish, beparvolik va uy sharoitidagi buzilishning bir nechta shakllarining o'zaro bog'liqligi"](#).

Internet manbalar

5. www.inter-pedagogika.ru
6. <https://lex.uz/docs/-46469082>.
7. cyberleninka.ru/article/